

УДК 316.77: 008: 17.023.36

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В
КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР**

кандидат філософських наук, доцент, Убейволк О. О.

кандидат філософських наук, Компанієць Л. Г.

Запорізький національний університет, Україна, Запоріжжя

У статті розкривається загальнотеоретичний зміст міжкультурної комунікації, виокремлюються деякі аспекти міжкультурного діалогу. Досліджуються труднощі, пов'язані із здійсненням міжкультурної комунікації як домінантної реальії сучасного світу. В зв'язку з чим автор характеризує фактори, що впливають на процес міжкультурної комунікації в контексті діалогу культур. Доведено, що поняття діалогу особливо актуальне для сучасного суспільства. Сам процес взаємодії і є діалог, а форми взаємодії є різними видами діалогічних стосунків у міжкультурній комунікації. Визначено, перспективи подальших досліджень які полягають у філософському аналізі міжкультурної комунікації в умовах глобалізації як процесу взаємодії між людьми.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, діалог культур, міжкультурна взаємодія, порозуміння, толерантність, онтологія.

Candidate of Philosophy, Associate Professor Ubeyvolk O. O., Candidate of Philosophy, Assistant Professor Kompaniyets L. G. Actual problems of intercultural communication in context of dialogue of cultures / Zaporizhzhya National University, Ukraine, Zaporizhzhya

The article deals with general theoretical content of intercultural communication, with some aspects of intercultural dialogue. The author studies the difficulties associated with the implementation of intercultural communication as the dominant realities of the modern world. In this connection some factors that affect the process of intercultural communication in the context of the dialogue of

cultures are described. The author specifies that the achieving of intercultural understanding and as a result, the emergence of an effective intercultural communication, is an ideal model to which man should aspire in their desire and efficiently adapt best to the world.

Keywords: intercultural communication, dialogue of cultures, intercultural interaction, understanding, tolerance, ontology.

Вступ. Складна і вкрай суперечлива природа людини як істоти біологічної, соціальної і культуротвірної відповідно визначає і характер її індивідуального і суспільного буття. Задовольняти свої потреби сучасна людина може тільки шляхом участі у суспільній з іншими людьми діяльності. Ця обставина зумовлює необхідність у комунікації з ними. Крім того, саме комунікація стала однією з важливих життєвих потреб людини. Її ж цілі, зміст і способи здійснення накладають свій відбиток на формування людини, на суспільну свідомість і культуру, на систему життєвих цінностей та ідеалів, на саме її індивідуальне і суспільне буття. Все це передбачає не тільки подолання мовного бар'єру, але й формування готовності до міжнародного діалогу, розуміння культурної самобутності інших людей, визнання правомірності іншого бачення реальності й оволодіння новою концептуальною картиною світу, що вможливорює розуміння соціальної дійсності й культури.

Розширення меж політичних, економічних, культурних зв'язків між державами піднімає питання про культурну самобутність і культурні відмінності різних народів. Зі збільшенням міждержавних та міжкультурних відносин з особливою гостротою постає питання про конструктивну міжкультурну взаємодію або культурний діалог, зростає значення та роль уміння визначати культурні особливості народів, поважати їх та певним чином знаходити «спільну мову». Тому звернення до міжкультурної

комунікації як домінантної реалії сучасного світу є досить актуальною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від початку становлення філософської думки й понині простежується звернення до проблем спілкування, діалогу, комунікації. Ці питання вивчали у своїх працях Арістотель, І. Кант, В. фон Гумбольдт, Ф. Шлейєрмахер, С. К'еркегор, М. де Унамуно, С. Франк, М. Бубер, Г. Марсель, М. Гайдеггер, М. Бахтін, Е. Левінас, М. Мерло-Понті, К. Ясперс та інші. Теоретичним проблемам філософії спілкування присвячено дослідження В. Вандишева, М. Кагана, О. Пономарьова, В. Соковніна; обґрунтуванню спілкування та комунікації – В. Ільганаєвої, М.Кагана, Г. Почепцова, Б. Родіонова, А. Соколова, О. Холода, Ф. Шаркова; міжкультурній взаємодії, діалогу культур – М. Бахтіна, О. Генієвої, Т. Грушевицької, О. Радугіна; культурі спілкування – А. Ковалю, Г. Чайки, Т. Чмут та ін. Феномен комунікації незмінно викликає істотний інтерес з боку представників багатьох галузей науки, виступаючи предметом досліджень філософії і психології, педагогіки і соціології, етики і лінгвістики тощо. Але бракує досліджень, пов'язаних із філософським осмисленням впливу міжкультурної комунікації на розвиток загальної і професійної культури майбутніх фахівців, мовленнєвої культури і духовності, на становлення нової генерації української інтелігенції.

Метою даної статті є дослідження феномену міжкультурної взаємодії і, як результат, виникнення міжкультурної комунікації, аналіз соціально-філософських аспектів цієї проблеми у сучасному суспільстві в контексті діалогу культур. Для досягнення цієї мети необхідно виконати наступні **завдання**: проаналізувати поняття «комунікація»; дослідити проблемні питання комунікації на різних рівнях її існування; розглянути соціально-філософські аспекти комунікації.

Викладення основного матеріалу. У центрі уваги філософії завжди є людина в різноманітті її зв'язків. Все, що створено людиною або має до неї

відношення, є частиною культури. Комунікація виступає важливою частиною людського життя, а тому і частиною культури. Відомий американський науковець, дослідник міжкультурної комунікації Е.Холл у своїй праці 1959 року «Німа мова» (The Silent Language) стверджує, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура. Спираючись на таке твердження, багато західних вчених символічно зображують культуру у вигляді айсбергу, в основі якого лежать культурні цінності та норми, а його вершиною є індивідуальна поведінка людини, котра обумовлюється ними і проявляється насамперед у спілкуванні з іншими людьми [1]. Саме тому науковці намагаються розглядати проблемні питання міжкультурної комунікації в онтологічному, гносеологічному, аксіологічному, теологічному, логічному, світоглядному, соціально-комунікаційному, антропологічному і духовно-культурному напрямках.

Проблеми міжкультурної комунікації як онтологічна даність актуалізувалися у процесі становлення транснаціонального бізнесу. У різних країнах він вимушений використовувати місцевий персонал, що має своєрідну культурну компетентність, яка відрізняє його від персоналу в інших країнах, й загалом це ускладнює діяльність економічних утворень нового рівня складності. У політичному континуумі хвилі демократизації у світі та глобалізаційні процеси також загострили питання міжкультурної комунікації як на міжнародному рівні, так і в межах макрорегіональних або окремих держав.

На переконання О. Пономарьова, гносеологічний аспект спілкування – це те, «...що воно є не тільки одним із засобів пізнання людиною зовнішнього світу, включаючи інших людей та саму себе, а й ефективним інструментом упорядкування відносин між людьми, між соціумом і довкіллям» [2, с. 33].

Комунікація – явище складне й універсальне, її зміст і форми є предметом дослідження багатьох наук. Відтак поняття «комунікація» може вживатись як у широкому значенні (універсальному), так і у суто

предметному. Комунікація (від лат. *communicatio* – зв’язок, повідомлення) – спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; повідомлення інформації від однієї людини до іншої або кількох інших» [3, с. 101]. Вперше поняття «міжкультурна комунікація» виникло у другій половині ХХ ст. Воно мало відображати специфіку відносин між людьми, що належать до різних культур. У 70-х роках з’явилися періодичні видання з міжкультурної проблематики: «The International and Intercultural Communication Annual» і «International Journal of Intercultural Relations», у яких обговорювалися проблеми, пов’язані з комунікацією, культурою, мовою, різноманітними формами інтеракції, зокрема переговорами. Саме тоді «міжкультурна комунікація» починає використовуватись як спеціальний термін. Сучасні дослідники міжкультурної комунікації у США розвивають її у двох напрямках: міжкультурна комунікація як спілкування і взаємодія культур різних країн і народів і міжкультурна комунікація як спілкування і взаємодія субкультур у межах однієї великої культури. Перший орієнтується на розробку університетських програм, а другий прагне вирішити проблеми співіснування етнічних меншин і ствердження культурного плюралізму.

Проблема міжкультурної комунікації стала від кінця ХХ століття своєрідною точкою перетину кількох ліній розвитку філософської думки, що йшли від різних джерел – від екзистенційної традиції, психоаналізу, неопротестантизму, структуралізму, лінгвістичної філософії та від неомарксизму, репрезентованого передусім філософами Франкфуртської школи [4]. Поняття комунікації у філософії дало можливість по-новому подивитись на перспективи міжкультурного діалогу, на вирішення конкретних міжкультурних та міжцивілізаційних конфліктів. Філософія прагне застосувати головні ідеї комунікативної теорії в аналізі сфери практичного розуму, етики, у дослідженні інших вимірів людського буття, зокрема способів організації соціального життя або тих чи інших форм соціальної інтеграції.

Дослідження міжкультурної комунікації як одного зі способів організації соціального життя та соціальної інтеграції показує, що відношення між культурами можуть бути різними: а) утилітарне ставлення однієї культури до іншої; б) неприйняття однієї культури іншою; в) взаємодія, взаємозбагачення, тобто відношення культур між собою як рівноцінними суб'єктами. Якраз третій тип відношень, для якого характерне ставлення культури до культури як до рівноправної, рівноцінної, попри її відмінності, несхожості та унікальності, визначається як міжкультурний діалог [5, с. 175].

Уся історія людства – це діалог, який є умовою взаєморозуміння людей. Взаємодія культур, їх діалог – це основа для розвитку міжетнічних, міжнаціональних стосунків. Діалог припускає активну взаємодію рівноправних суб'єктів. Взаємодія культур і цивілізацій припускає загальні культурні цінності. Діалог культур може виступати як чинник примирення, що застерігає виникнення конфліктів. Він може знімати напруженість, створювати відчуття довіри і взаємної пошани. Поняття діалогу особливе актуально для сучасного суспільства. Сам процес взаємодії і є діалог, а форми взаємодії є різними видами діалогічних стосунків. Мінський філософ А. А. Лазаревич вважає, що «найважливіша сутність діалогічної культури і комунікації, що ґрунтується на її основі, полягає у здатності, по-перше, слухати, по-друге, – розуміти співрозмовника». Причому, за його словами, «кількість учасників комунікативного процесу і висловлювані ними репліки, повідомлення можуть бути різними і не є такими істотними порівняно з бажанням слухати і спів-розуміти, умінням відчувати «дух Цілого» і при цьому не нав'язувати свого бачення Істини. Головне, щоб співрозмовник, або суб'єкт комунікації, не уподібнювався ролі «іншого», коли цей «інший» виявляється поза комунікативною інтенцією» [6, с. 58]. Діалог (від грецьк. dialogos – розмова, бесіда) як феномен культури і форма комунікації – достатньо багатогранне явище, яке трактується як розмова, переговори, вільний обмін думками між двома особами; як функціональний різновид

мови; як спосіб зображення характерів персонажів і розвитку сюжету літературного твору, як спосіб існування особистості тощо.

Погляд на діалог як на процес комунікації, взаємодію особливого роду, що властива тільки людині, формується на початку ХХ ст. Значний вклад в розуміння унікальної природи людського діалогу, діалогічної природи людини і його ролі у світі вносить філософ М. Бубер. Основна ідея філософії діалогу М. Бубера полягає в тому, що «Я» є зв'язком, відношенням з «Ти», завдяки чому здійснюється істинне призначення людини. У відношенні «Я – Ти» «Я» проявляє себе як особа, що відчуває свою унікальність, індивідуальність. Суть відношення «Я – Ти» в тому, що лише через власне відношення до «Ти» людина стає собою і може усвідомити себе як «Я». Проте не усі представники філософії діалогу визнають, що людина – це рівноправний партнер в діалозі [7, с. 20]. Так, французький філософ Е. Левінас не згоден із затвердженням М. Бубера про обов'язкову присутність в зустрічі рівноправ'я співрозмовників. Е. Левінас стверджує, що зустріч характеризується «несиметричністю» партнерів «Я» і «Ближнього». Зустріч з «Ближнім» є подією, явищем, передусім, етичного характеру, а не пізнавального. Діалог у Е. Левінаса припускає активну зацікавленість розвитком і життям того, кого або що людина любить. Тобто діалог є любов. Саме діалог як любов здатна дати відповідь на питання про призначення людини у світі [8].

Принцип діалогу, що використовується в міжкультурній комунікації, означає пошану і визнання усіх культур. Сучасні американські дослідники К. Сітарам і Р. Когделл пропонують практичні рекомендації, що допомагають формуванню терплячого відношення до представників інших культур. Ці рекомендації можна назвати кодексом міжкультурного взаєморозуміння. Тобто, найголовніше – людина не повинна судити про цінності, переконання і звичаї інших культур з точки зору власних і виходити з переваги однієї культури над іншою. Ці і інші рекомендації сприяють виробленню

толерантного відношення до іншої культури, толерантності. Толерантність виступає основним показником діалогу культур і припускає терпимість по відношенню до інакомислення, чужих поглядів, вірувань, поведінки, до критики іншими своїх ідей, позицій і дій. Також толерантність розглядається як «певна світоглядна і морально-психологічна установка особистості на те, якою мірою приймати або не приймати різні, передусім, чужі ідеї, звичаї, культури, норми поведінки тощо» [9, с. 54]. Проблема толерантності – це, передусім, проблема взаємовідношення представників різних культур, субкультур. Тому особливу роль тут відіграє чинник міжкультурного розуміння як елемент міжкультурної взаємодії. Цей вид розуміння реалізується на різних рівнях: мікрорівні і макрорівні. На мікрорівні можна виділити наступні типи міжкультурного розуміння. Перший тип є міжкультурним розумінням серед соціальних груп. Цей тип ґрунтується на відмінностях між соціальними групами конкретного суспільства. Відмінності між людьми обумовлюються їх походженням, освітою, професією, соціальним статусом і іншими чинниками.

Міжкультурна комунікація також розвивається і на макрорівні. Відкритість зовнішнім впливам і прагнення до взаємодії – важливі умови успішної комунікації. Кожен елемент культури – мораль, право, філософія, наука, художня, політична та побутова культура – має свою специфіку і впливає, передусім, на різні форми, елементи іншої культури, субкультури.

При цьому міжкультурна комунікація може розглядатися в діалозі культур у різних аспектах: за певних умов може ототожнюватися зі змістом поняття «діалог культур» як чинник соціальної комунікації; може бути соціокультурним механізмом стабілізації культурної комунікації, орієнтованої на активізацію інтегративних процесів духовного і матеріального життя суспільства.

У першому аспекті конкретний зміст поняття «діалог культур» розкривається в культурно-історичній взаємодії етносів, спрямованій на

співдружність і згоду між ними. Причому як чинник соціальної комунікації вона засвідчує різноманітність історичних форм розв'язання територіальних, етноконфесійних, економічних чи політичних суперечностей між народами (військовим шляхом, періодичними локальними конфліктами чи методом переговорів). Зауважимо, що саме метод переговорів можна розглядати як варіант вияву діалогу культур при розв'язанні міжетнічних конфліктів, адже порозуміння і взаєморозуміння, як слушно відзначає Г. Захарова, стабілізують суспільні процеси, створюють умови для розвитку культурних чинників регламентації комунікативної взаємодії [10, с. 15].

У другому випадку йдеться про вужчий зміст поняття «діалог культур», де акцентується на структурно-функціональному статусі компонентів діалогу культур, які групуються навколо певних сфер культури за такими ознаками: прагматична, лінгвістична, семантична. Передусім, має місце прагматична мета виживання культури народів, практичної доцільності засвоєння елементів «чужої» культури, що веде до розуміння й оцінки своєї культури, взаємозбагачення культур, досягнення згоди, взаєморозуміння. Саме ці ознаки розкривають механізм соціальної ідентифікації, що забезпечує розуміння можливих результатів комунікації, в даному випадку – діалогу: зміни у знаннях, настановах і мотивах поведінки, у поведінці (діях) партнерів.

Висновки. Отже, досягнення міжкультурного розуміння і, як результат, виникнення ефективної міжкультурної комунікації, є ідеальною моделлю, до якої повинна прагнути людина у своєму бажанні якнайкраще і ефективніше адаптуватися до навколишнього світу. Міжкультурна комунікація – це необхідний елемент будь-якої міжкультурної взаємодії. Це сукупність різноманітних форм стосунків, взаємодій між людьми, групами, що належать до різних культур. Уся історія людства – це діалог, який є умовою взаєморозуміння людей. Взаємодія культур, їх діалог – це основа для розвитку міжнаціональних, міжкультурних стосунків. Діалог припускає активну взаємодію рівноправних суб'єктів. Взаємодія культур і цивілізацій

припускає загальні культурні цінності. Діалог культур може виступати як чинник примирення, що застерігає виникнення конфліктів. Він може знімати напруженість, створювати відчуття довіри і взаємної пошани. Поняття діалогу особливе актуально для сучасного суспільства. Сам процес взаємодії і є діалог, а форми взаємодії є різними видами діалогічних стосунків у міжкультурній комунікації.

Теоретичні й практичні аспекти проблеми міжкультурної комунікації потребують детальнішого вивчення, а перспективами подальших досліджень може бути філософський аналіз міжкультурної комунікації в умовах глобалізації як процес взаємодії між людьми.

Література:

1. *Эдвард Холл – великий дедушка НЛП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.timesaver.ru/articles>*
2. *Пономарьев О. С. Логика спілкування та його гносеологічні аспекти / О. С. Пономарьев // Філософія спілкування. – 2009. – № 2. – С. 28 – 35.*
3. *Пустовіт Л. О. Словник іншомовних слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопенко, Г. М.Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К. : «Довіра» УНВЦ «Рідна мова», 2000. – 567 с.*
4. *Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: Онтологія людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://thales.iatp.org.ua/>*
5. *Захарчук Н. В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософо-соціологічному аспекті / Н. В. Захарчук // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Педагогіка. – К. : Персонал. – 2008. – № 3. – С. 174 – 178.*
6. *Лазаревич А. А. Коммуникативно-диалогические основы преодоления социальной деструктивности / А. А. Лазаревич // Філософія спілкування. – 2010. – № 3. – С. 56 – 62.*

7. Бубер М. Изреченное слово / М. Бубер // *Личность. Культура. Общество.* – 2008. – Т. 10. – №. 2. – С. 19 – 26.
8. Левинас Э. *Путь к другому* / Э. Левинас. – СПб.: СПбГУ. – 2006. – 324 с.
9. Соколов В. М. *Толерантность: состояние и тенденции* / В. М. Соколов // *Социологические исследования.* – 2003. – № 8. – С. 54 – 63.
10. Захарова Г. В. *Формирование готовности к межкультурной коммуникации у студентов вуза* / Галина Викторовна Захарова: дис...канд. пед. наук: 13.00.01. – *Общая педагогика, история педагогики и образования.* – Нижний Новгород, 2009. – 164 с.

References:

1. *Edvard Kholm – velikij dedushka NLP [Elektronnij resurs].* – Rezhim dostupu: <http://www.timesaver.ru/articles>
2. *Ponomarov O. S. Lohika spilkuвання ta yoho hnoseolohichni aspekty / O. S. Ponomarov // Filosofiia spilkuвання.* – 2009. – № 2. – S. 28 – 35.
3. *Pustovit L. O. Slovnyk inshomovnykh sliv / L. O. Pustovit, O. I. Skopenko, H. M.Siuta, T. V. Tsymbaliuk.* – K.: «Dovira» UNVTs «Ridna mova», 2000. – 567 s.
4. *Nesterenko V. H. Vstup do filosofii: Ontolohiia liudyny [Elektronnyi resurs].* – Rezhym dostupu: <http://thales.iatp.org.ua/>
5. *Zakharchuk N. V. Problema kultury ta mizhkulturnoi komunikatsii u filosofosotsiolohichnomu aspekti / N. V. Zakharchuk // Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Pedahohika.* – K.: Personal. – 2008. – № 3. – S. 174 – 178.
6. *Lazarevich A. A. Kommunikativno-dialogicheskie osnovy preodoleniya sotsial'noj destruktivnosti / A. A. Lazarevich // Filosofiya spilkuвання.* – 2010. – № 3. – S. 56 – 62.
7. *Buber M. Izrechennoe slovo / M. Buber // Lichnost'. Kul'tura. Obshhestvo.* – 2008. – Т. 10. – №. 2. – S. 19 – 26.
8. *Levinas E. Put' k drugomu / E. Levinas.* – SPb. : SPbGU. – 2006. – 324 s.

9. Sokolov V. M. *Tolerantnost': sostoyanie i tendentsii* / V. M. Sokolov // *Sotsiologicheskie issledovaniya*. – 2003. – № 8. – S. 54 – 63.
10. Zakharova G. V. *Formirovanie gotovnosti k mezhkul'turnoj kommunikatsii u studentov vuza* / Galina Viktorovna Zakharova: *dis...kand. ped. nauk: 13.00.01*. – *Obshhaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya*. – Nizhnij Novgorod, 2009. – 164 s.